

*Жантаев А.С., Мамбеталиева А.М.*КАЗАТ АКМАТОВДУН «АРХАТ» РОМАНЫНДАГЫ
СТИЛИЗАЦИЯНЫН КӨРҮНҮШТӨРҮ*Жантаев А.С., Мамбеталиева А.М.*ПРОЯВЛЕНИЯ СТИЛИЗАЦИИ В РОМАНЕ
КАЗАТ АКМАТОВА «АРХАТ»*A. Zhantaev, A. Mambetalieva*MANIFESTATIONS OF STYLIZATION IN THE NOVEL
«ARKHAT» BY KAZAT AKMATOV

УДК: 894.341:82-991

Бул макаланын максаты – кыргыз жазуучусу Казат Акматовдун «Архат» романында стилизациянын көрүнүштөрү орун алганын ачуу. Аталган роман жарыкка чыкканда кыргыз адабиятчылары анын мазмунуна карата абдан жогору пикирлерин билдиришкен. Чыгарма туурасында сынчыл маанайдагы көз караш, бир автордун ойлорун эске албаганда, дээрлик жокко эсе болгон. Эреже катары, мындай көрүнүш бир катар факторлордон улам туулган. Биз өзүбүздүн макалабызда ошол пикирлердин негизинде алардын автору болушкан белгилүү адабиятчылардын дүйнө көрүмүндөгү айрым бир боштуктар тургандыгын, ал эми чындыгында биз объектиге айланткан чыгармада стилизациянын көрүнүштөрү кеңири орун алгандыгын аргументтүү түрдө далилдөөнү ишке ашырабыз. Алдыга коюлган максатты ийгиликтүү чечүү үчүн биз макалада адабияттаанууда негизилерден болгон салыштырма-тарыхый усулду, ошондой эле анализ, синтез, тыянак чыгаруу ыкмаларын ылайыгына жараша пайдаланабыз. Биздин изилдөөнүн толук кандуу ишке ашуусуна компаративистиканын жоболору да олуттуу жардам берет. Англиялык калемгер Сирил Генри Хоскиндин «Үчүнчү көз» чыгармасын жана кыргыз сүрөтчери Казат Акматовдун «Архат» романын салыштырма-тарыхый өңүттө адабияттаануучулук талдоого алуу алардын сюжеттеринде бир катар окшоштуктар бардыгын даана көрсөтөт. Мунун себеби, К. Акматов С.Г. Хоскиндин чыгармасын стилизациялаганында жатат деп так кесе айта алабыз. Натыйжада, кыргыздын көрүнүктүү адабиятчыларынын аталган романга берген жогору баалары ашыра көкөлөтүп мактоонун гана үлгүсү болуп чыгат. Албетте, мындай субъективизмге, биринчиден, чыгармага карата жылуу пикир айткан инсандардын кыргыз жазуучусу жана анын мурдагы чыгармачылыгы менен жакшы тааныш болушкандыгы, экинчиден, романда учур үчүн актуалдуу социалдык-экономикалык проблемалар козголгонуна өзгөчө көңүл бурушканы, үчүнчүдөн, англис калемгери С.Г. Хоскиндин аталган чыгармасын билишпегендиги, натыйжада романдын стилизациянын туундусу экендигин баамдабай калышкандыгы түрткү болгон деп баса көрсөтөбүз. Тыянак чыгарсак, К.Акматовдун «Архат» романы С.Г. Хоскиндин «Үчүнчү көз» чыгармасын стилизациялоо аркылуу түзүлгөн. Өзгөчө жагы, автор өзү таяныч катары алган чыгарманы креативдүү өздөштүрүүгө, анын негизинде өзүнө таандык көркөм тексти иштеп чыгууга жетишкен.

Негизги сөздөр: автордук текст, ашыра баалоо, стилизация, стилизациянын көрүнүштөрү, стилизациянын туундусу, чыгармачыл өздөштүрүү.

Цель данной статьи – раскрытие проявлений стилизации, встречающиеся в романе «Архат» кыргызского писателя Казат Акматова. Когда был издан роман, кыргызские литературоведы выражали весьма высокие оценки в отношении его

содержания. Критический взгляд о произведении, не учитывая мнения одного автора, почти отсутствовал. Как правило, такое явление было порождено из-за ряда факторов. Мы в своей статье осуществляем аргументированное доказательство наличие некоторых пробелов в мировоззрении известных литературоведов, ставших авторами восторженных оценок к роману, а в действительности широкое нахождение проявлений стилизации в произведении, которое стало объектом нашей статьи. Для успешного решения намеченной цели, мы используем в статье сравнительно-исторический метод литературоведения, а также приемы анализа, синтеза, вынесения выводов. Полноценной реализации нашего исследования серьезно содействуют и положения компаративистики. Литературоведческий анализ в сравнительно-историческом аспекте произведению «Третий глаз» английского писателя Сирил Генри Хоскина и романа «Архат» кыргызского художника Казата Акматова отчетливо показывает наличие ряда параллелей в их сюжетах. Причина этого кроется в том, что К. Акматов стилизовал произведению С.Г. Хоскина. В результате, высокие оценки, данные роману выдающимися кыргызскими литературоведами, являются лишь образцами преувеличенной похвалы. Разумеется, такому субъективизму стали стимулами, во-первых, хорошее знакомство с кыргызским писателем и его прежним творчеством личностей, выразивших теплые мнения о произведении, во-вторых, их особое внимание к актуальным для современности социально-экономическим проблемам, поднятым в романе, в-третьих, их незнание названного выше произведения английского писателя С.Г. Хоскина, в результате, неосознание ими романа в качестве производного от стилизации. Резюмируя, можно сказать, что роман «Архат» Казат Акматова создан через стилизацию произведения «Третий глаз» С.Г. Хоскина. Особенностью является креативное освоение автора произведения, взятого им в качестве опоры, достижение разработки на его основе собственного художественного текста.

Ключевые слова: авторский текст, переоценка, стилизация, проявления стилизации, производная стилизации, творческое освоение.

The purpose of this article is to reveal the manifestations of stylization found in the novel "Arkhat" by the Kyrgyz writer Kazat Akmatov. When the novel was published, Kyrgyz literary critics expressed very high marks regarding its content. A critical view of the work, not taking into account the opinion of one author, was almost absent. As a rule, such a phenomenon was generated due to a number of factors. In our article, we carry out a reasoned proof of the presence of some gaps in the worldview of famous literary critics who have become the authors of enthusiastic assessments of the novel, and in fact, a wide range of manifestations of stylization in the work that has become the object of our article. To successfully achieve the intended goal, we use in the article the

comparative historical method of literary criticism, as well as methods of analysis, synthesis, and drawing conclusions. The provisions of comparative studies also seriously contribute to the full implementation of our study. Literary analysis in the comparative historical aspect of the work "Third Eye" by the English writer Cyril Henry Hoskin and the novel "Arhat" by the Kyrgyz artist Kazat Akmatov clearly shows the presence of a number of parallels in their plots. The reason for this lies in the fact that K. Akmatov stylized the work of S. G. Hoskin. As a result, the high marks given to the novel by prominent Kyrgyz literary critics are only examples of exaggerated praise. Of course, such subjectivism was stimulated, firstly, by a good acquaintance with the Kyrgyz writer and his former work of individuals who expressed warm opinions about the work, and secondly, their special attention to the socio-economic problems that are relevant to our time, raised in the novel, and thirdly, their ignorance of the above-mentioned work of the English writer S.G. Hoskin, as a result, their unawareness of the novel as a derivative of stylization. Summarizing, we can say that the novel "Arhat" by K. Akmatov was created through the stylization of the work "The Third Eye" by S.G. Hoskin. A feature is the creative development of the author of the work, taken by him as a support, the achievement of the development of his own literary text on its basis.

Key words: author's text, revaluation, stylization, manifestations of stylization, derivative of stylization, creative mastering.

Киришүү. Азыркы учурда социалдык-экономикалык, саясий жана маданий интеграция процесстери маданият аралык өз ара аракеттешүүлөрдүн өсүүсүн шарттап жатат. Анын натыйжасында, илгертен боло келген бири биринен оолак маданияттардын, анын ичинде адабияттардын өз ара ичкериден таасир этишүүсү да улам жаңы күч менен жүрүп келет. Мындай өз ара таасир этишүү бири биринен чыгармачыл өздөштүрүүгө, анын ичинде стилизациялоого дагы кеңири жол ачып отурат. Натыйжада, ар башка улуттук адабияттарда стилизациянын көрүнүштөрү байма-бай орун алып жатат. Мындан кыргыз адабияты да куру калган жок. Ошентсе да, адабият таанууда, адабий сында дал ошондой таза стилизациянын көрүнүштөрүн өрнөктүү чыгармачылыктын үлгүсү катары ашыра баалоо да учурап келатат.

Биз өз макалабызда англис калемгери С.Г. Хоскиндин «Үчүнчү көз» чыгармасын кыргыз жазуучусу К.Акматов «Архат» романында кандайча стилизациялаганын жана аталган роман эмне себептен стилизациянын туундусу болуп саналарын талдоого алабыз.

Материалдары жана усулдары. Биздин макалабызда «Үчүнчү көз» чыгармасынын жана «Архат» романынын тексттерине салыштырма-тарыхый аспектте компаративисттик маанайда талдоо жүргүзүлөт. Изилдөөнүн жүрүшүндө анализ, синтез, тыянак чыгаруу ыкмалары колдонулат.

Адабияттарга сереп. Англиялык жазуучу Сирил Генри Хоскин «Үчүнчү көз» аттуу чыгармасын 1956-жылы жарыкка чыгарган. Чыгарма басылып чыккандан кийин окурмандар арасында зор кызыгуу туудуруп, дүйнөлүк бестселлерге айланган. Анткен менен, айрым окурмандар жана окумуштуу-

лар китепте жазылгандардын чындыгынан шек санашкан. Саякатчы жана тибеттаануучу Генрих Харрер чыгарманын тек-жайына ишенкиребей, Клиффорд Бэрджесс аттуу жеке детективди жалдап, иликтөө жүргүздүргөн. Анын натыйжалары 1958-жылдын февралында «Daily Mail» басылмасына жарыяланган. Анда китептин автору 1910-жылы 8-апрелде Девон графчылыгында Плимptonдо туулган сантехниктин уулу Сирил Генри Хоскин экендиги айтылган. Хоскин өмүрүндө Тибетте болгон эмес, тибет тилин билген эмес. Ал 1948-жылы ысымын Карл Куон Суо деп өзгөрткөн. Кийин өзүн тибеттик кечил Тьюсдей Лобсанг Рампанын деп жарыялаган. Аны Ирландияда, Хоугта алдамчылыгы үчүн жоопко да тартышкан. «Үчүнчү көздүн» авторунун таржымалы мына ушундай.

«Үчүнчү көз» чыгармасы боюнча адабият таануучулук аспектиге материалдар дээрлик жокко эсе. Биз Интернеттен таба алган айрым эмгектер төмөнкүлөр болду: С. Мазуркевичтин 2013-жылдын 1-февралында «Vostokolyub» сайтына чыккан «Лобсанг Рампа – мудрец или аферист?» деген макаласы; В. Соловьевдун 2015-жылдын 7-январында «Baltnews» сайтына чыккан «Не верь глазам своим... или верь?» аттуу макаласы; М.Дэштин «Таинственные феномены» аттуу китеби (Москва, Вече, 2001. - 400 с.); А.Н. Драгункин менен К.А. Котковдун «Тибет: правда и вымыслы» аттуу китеби (Санкт-Петербург, Андра, 2015. - 512 с.).

Кыргыз калемгери Казат Акматов «Архат» романын адегенде 2005-2006-жылдары Бишкек шаарынан Мамлекеттик тил жана энциклопедия борборунан өз-өзүнчө үч китеп кылып бастырган. Андан кийин 2007-жылы ошол эле уюм аркылуу бардык китептери бириктирилип, бир бүтүн чыгарма түрүндө жарык көргөн. Арийне, көркөм чыгарма жарык көргөн соң адабият дүйнөсүнүн өкүлдөрү ага карата өз пикирлерин билдире башташары мурдатан келаткан салт эмеспи. К. Акматовдун аталган романы белгилүү жазуучулардын, көрүнүктүү адабиятчылардын мактоо пикирлерине арзыды.

«Архат» романы тууралуу жарык көргөн материалдардын айрымдарын келтирели: К.Сариева «Мифтин жаңырышы, кыялдын тирилиши» («Адабий Алатоо», 2-декабрь, 2005-ж.); П.Дүйшөнбаев «Олуянын үчүнчү бийиктиги кандай болот же К.Акматовдун «Архат» романы жөнүндө» («Кыргыз Туусу», декабрь, 2005-ж.); Б.Акматов «К.Акматовдун «Архат» романы жана Чыгыштын дүйнө тааным» («Адабий Алатоо», февраль, 2006-ж.); Ч. Айтматов «Кыргыз адабиятындагы жаңы сөз» («Адабий Алатоо», сентябрь, 2006-ж.); К. Асаналиев «Бийлик жана адилеттик» («Адабий Алатоо», ноябрь, 2006-ж.); К.Байбосун «Миларепанын Алатоого келиши (К. Акматовдун «Архат» романы жөнүндө)» («Адабий

Алатоо», ноябрь, 2006-ж.); А.Шепеленко «Роман об экологическом апокалипсисе» («Культура», 22 сентября, 2006 г.); А. Акматалиев «К. Акматов он төртүнчү теманы ача алдыбы?» («Кутбилим», 6-апрель, 2007-ж.); А. Эркебаев «Руханият жана «Архат» («Кыргыз Туусу», 1-4-июнь, 2007-ж.); С.Эралиев «Кыргыз адабиятындагы зор жаңылык» («Кыргыз Туусу», 8-10-июль, 2008-ж.); Н.Казакова «Архат» адамзатты акыл-эске чакырат» («Адабий Алатоо», 25-ноябрь, 2008-ж.); Ж. Сааданбеков «Это сладкое слово свобода» («Кыргыз Руху», 25-декабрь, 2009-ж.); Т.Абдылдабеков «Бака жылаанды майрык деп...» («Ачык саясат», 26-май, 2009-ж.); У.Эмилбеков «Архат» романына карата сөз» («Кыргыз Руху», 3-апрель, 2009-ж.); С.Карымшаков «Казаттын кенч капкасы» («Жаңы Ала-Тоо», сентябрь, 2012-ж.); А.Акбаров «Жазуучу Казат Акматов 70 жашта улуттун туусун көтөрүп...» («Жаңы ордо», 28-октябрь, 2012-ж.); К. Жусупов «Рух насыяты» («Эркин-Тоо», 23-октябрь, 2012-ж.); А.Муратов «Улуттук адабияттын деңгээлин көтөргөн Казат Акматов» («Заман Кыргызстан», 16-ноябрь, 2012-ж.); И.Лайлиева «Эволюция романа К.Акматава: от реализма к постмодернизму» (Китепте: К.Акматов. Чыгармаларынын 7 томдон турган жыйнагы, 6-том. – Б.: Турар, 2012. 270-290-б.). Көрүнүп тургандай, Казат Акматовдун «Архат» романы коомчулукта кызуу талкууга жем таштаган. Чыгармага карата негизинен абдан эле бийик баалар берилип, жылуу пикирлер айтылган. Бирок андагы стилизациянын көрүнүштөрү туурасында эч бир сөз болгон эмес.

«Архат» романына байланыштуу хор түрүндөгү бир беткей бийик баалоого карама-каршы пикирин жалгыз Д. Дөкөнбаев «Архат» гибридин роман» («Эл сөзү», 29-сентябрь, 2009-ж.) аттуу ж.б. бир катар макалаларында билдирген. Андан соң изденүүчү Исмет Акташ аталган роман жөнүндө маселенин ак-карасын ажыратуу максатында эки макаласын жарыялаган: «Архат» романын салыштырма-типологиялык изилдөө зарылчылыгы тууралуу», «Архат» романы адабий стилизациянын көрүнүшү катары» («С.Нааматов атындагы НМУнун Жарчысы», №2, 2018-ж.).

Жалпысынан, ички сюжеттик байланыштары бардыгы ачык байкалган эки чыгарма туурасында мына ушундай адабияттар жарык көргөн.

Натыйжалары. Жогорудагы маалыматтардан байкалгандай, С.Г. Хоскиндин «Үчүнчү көз» аттуу чыгармасы бестселлерге айланып, авторуна оңбогондой каражат алып келсе дагы, анын көркөмдүк-эстетикалык касиет-сапаттары туурасында олуттуу адабияттаануучулук иликтөөлөр жасалган эмес. Ал эми Казат Акматовдун ошол чыгарманы стилизациялап туруп жараткан «Архат» романы кыргыз адабиятчыларынын арасында кыйла жандуу талкуу жаратып, ага арналып бир далай макалалар жазылган. Роман

тууралуу макалалардын көпчүлүгүндө жазуучу кыргыз адабиятында жаңы сөздү, жаңы чыгарманы жаратканы, жаңы теманы ачканы жөнүндө баса белгиленет. Биз төмөндө мына ошондой пикирлердин чын-бышыгын талдап берүүнү чечтик.

Талкуулоо. Интернет тармагындагы айрым эмгектерде «Үчүнчү көз» чыгармасынын автору С.Г. Хоскин ачык эле алдамчы катары мүнөздөлөт. Алсак, С.Мазуркевичтин 2013-жылдын 1-февралында «Vostokolyub» сайтына чыккан «Лобсанг Рампа - мудрец или аферист?» деген макаласында ага мындай баа берилет: «В действительности же этот «*тибетский лама*» никогда не был в Тибете и все, что он написал всего лишь плод его фантазии. В 1956 году безработного английского журналиста, увлекавшегося Востоком, осенило и он создал образ *Лобсанга Рампы*. Поскольку Тибет в те времена был местом, закрытым для массового посещения, то читатели приняли откровения «ламы» за чистую монету» [14].

Тибеттик эмигранттар Лобсанг Рампанын китебин окуп чыгып, ал кызылдай алдамчылык кылып жатканын байкашкан, бирок анын атагы эл ичине жайылып жатканынан, өзүн тибеттик лама деп жарыялаган адамдын айткандарынын чын-бышыгын аныктоо үчүн Клиффорд Бэрджесс аттуу детективди жалдашкан.

М.Дэш өзүнүн «Таинственные феномены» деген китебинде ошол иликтөөнүн жыйынтыктары жөнүндө минтип жазат: «Донесение Бэрджесса было не просто уничтожающим, но и курьезным. «Рампа» не был никаким ламой. Его подлинное имя – Сирил Хоскинс, он – сын водопроводчика из Плимптона, графство Девоншир. Он брил голову, чтобы обрести восточный облик, и жадно изучал все связанное с оккультным, но он никогда не был в Тибете, никогда не пилотировал истребители и уж тем более не переносил никакой операции на своем «третьем глазу» [10].

Ал эми В. Соловьевдин 2015-жылдын 7-январында «Baltnews» сайтына чыккан «Не верь глазам своим... или верь?» аттуу макаласында минтип айтылат: «В середине 50-х годов XX века вспыхивает звезда Лобсанга Рампы: любители сверьес тестовенно взахлѣб зачитывались удивительными историями тибетского ламы, которому якобы в Лхасе сделали операцию, в результате которой открылся «третий глаз». Чего только не было в книжках «продвинутого» тибетца: таинственные пещеры с саркофагами, в коих покоились гигантские тела древних атлантов, астральные полѣты на Венеру, где Лобсанг общался с вознѣсшимися Христом и Буддой и другие невероятные вещи. Книги привлекли внимание некоторых эмигрантов из Тибета, поражѣнных несуразностями в описаниях жизни в Лхасе» [18].

Көрүнүп тургандай, Лобсанг Рампа чындыгында англиялык Сирил Генри Хоскин аттуу адам. Ал Тибетте болгон эмес, аталган өлкө туурасында чындыктуу маалыматтарга ээ эмес. Болгону акча табуу максатында алыскы чыгыш элинин жашоо-турмушу, карманган дини, каада-салты жөнүндө оюнан чыгарган окуяларды тизмектеп, кызыктуу китеп жазат да, окурмандардын кызыгуусун жаратууга жетишет.

Ал эми К.Акматовдун «Архат» романы туурасында кыргыз окурмандарынын, айрыкча, адабиятчы-окумуштуулардын пикирлери көбүнчө оң мүнөздө. Адегенде жазуучунун кесиптештерине сөз берсек, залкар сүрөткерибиз Ч. Айтматов: «Мен дагы айтаар элем, кыргыз адабиятында пайда болгон «Архат» романы байыркы мистикалык, астралдык, метафизикалык түшүнүктөр менен катар эле, учурдагы эң жаңы философиялык ойлорду чогуу камтыган, фантастикалык ишенимде болсо да, адамзаттын келечегине шооладай үмүт жандырган жаңычыл чыгарма» [1] - деп баалайт. Аны улай белгилүү акын С. Эралиев: «Бул чыгарма чынында эле жалпы кыргыз адабиятындагы зор жаңылык, жаңы сөз, кыргыз романистикасындагы жаңы тема, чоң окуя, чоң жетишкендик» [19] - деп көтөрө чалат. Дагы бир атактуу акыныбыз С. Жусуев: ««Архат» романы кыргыз адабиятына кошулган олуттуу салым, жазуучунун чыгармачылык чоң жеңиши» [11, 211-б.] - деген оюн билдирет. Ал эми белгилүү акындардын бири А.Акбаров: «Ушул жерден ойду бөлө чаап, кыскартып айтканда, «Архат» романы адамзатты эго-өзүмчүлдүктөн арылып, аруулануу менен түбөлүк жашоого үндөгөн, өлбөстүккө үндөгөн, учурдагы адабиятты псевдокризисизмдин сазынан сууруп чыгууга салым кошкон, көп катмарлуу ноупсевдоклассикалык чакырык-чыгарма» [2] деген пикирин ортого салат. Кыргыз эл жазуучусу К.Жусуповдун романга карата ою болсо төмөнкүдөй: «Чыгарма кыргыз адабиятындагы мазмун, идеясы жана темасы жагынан жаңычылдыгы болгондугунан окурмандын кызыгуусун эрте жаратса керек. Мындай тажрыйбаны кыргыз адабиятында жаңы табылга катары баалоого болот» [12].

Кесипкөй окумуштуу-адабиятчылар деле жогоркулардан калышпайт. Чоң окумуштуу, белгилүү адабиятчы, ф.и.д, профессор К. Асаналиев мындай дейт: «Бул чыгарма мазмуну боюнча жана сүрөттөө формасы боюнча кыргыз романистикасында мурда болбогон жаңы көрүнүш, жаңы окуя...» [7]. Ф.и.д., академик А. Акматалиев: «Романдын темасы жаңы, идеясы жаңы, философиясы жаңы, жаңы көрүнүш, жаңы окуя» [3] деген оюн билдирет. Ф.и.д., академик А. Эркебаев өз пикирин мындайча билдирет: «Сөз жок, К.Акматовдун «Архаты» аты боюнча да, заты боюнча да мурдагы жана азыркы кыргыз адабияты, жалпы эле ой таанымы үчүн адаттан тыш, күтүүсүз

окуя, жагымдуу жаңылык» [20]. Ф.и.д., УИАнын мүчө-корреспонденти Ж. К. Бакашова: ««Архат» – это эстетико-философское размышление писателя о мире и человеческой сути» [8, 23-б.] деген баасын берет. Ф.и.д., профессор И. Лайлиеванын пикиринде: «Роман «Архат» – это роман о времени сломанных эпох, история целого поколения, оказавшегося на пути все сметающего и все уничтожающего исторического потока» [15, 282-б.]. Ал өз оюн мындайча улантат: «К.Акматов создал героя совершенно нового для кыргызской литературы и это очень многозначительная завязка, очень сильный сигнал для современного кыргызского общества» [15, 282-б.]. Ф.и.к. Н.Казакова төмөнкүчө баа берет: «Роман – сюжеттик-композициялык татаал курулушу, көтөргөн идеялык оор жүгү, деги эле жалпы мазмуну боюнча кыргыз адабиятындагы жаңы үн» [13]. Мына ошентип, жогоруда романга карата пикир айтуучулардын текши баарысы «Архаттын» темасынын, идеясынын, мазмунунун, философиясынын жаңылыгына бир ооздон басым коюшат.

Бир гана окурман, Дүйшеке Дөкөнбаев жогоркудай бааларга макул болбой, роман плагиаторлуктун туундусу деген кескин тыянак чыгарат: «Издештирип жүрүп эки айдан кийин «Третий глаз» китебин таптым. Окуп чыгып чынында эле көңүлүмдө иренжүү пайда болду, бир эсе К.Акматовдун ушундай уурулукка барганына таң калдым» [9]. Арийне, мындан жазуучуну плагиаторлукка айыптоо маанайы даана көрүнүп турат. Бирок бул кескин пикирге макул болбоону шарттаган жагдайлар бар.

Ошентип, К.Акматовдун «Архат» романына кыргыз окурмандар коомчулугунда эки түрдүү баа берилди. Биринчиси боюнча, чыгарма абдан жогору бааланды. Экинчиси боюнча, автор плагиатор катары көрсөтүлдү. Демейде айтыла жүргөндөй, чындык болсо кайсыл бир жерде – дал ортосунда.

Ушул жагдайды туура баамдап, жаш изденүүчү И. Акташ эки чыгарманы салыштырма-типологиялык негизде изилдөө туура болорун белгилейт. Анын пикиринде, «...аталган китептерди салыштырма-типологиялык талдоого алуу англис жазуучусу менен кыргыз калемгеринин көркөм дүйнөсүнүн контекстинде бир кыйла чоң мааниге ээ болот» [5, 5-б.]. Ал романга карата карама-каршы эки пикирдин тең кемчилиги барлыгын айтып, аны төмөнкүчө аныктайт: «Бул жердеги алардын карама-каршы көз караштарынын эң негизги жаңылыштыгы – дүйнөлүк адабий процессте эзелтен орун алып келаткан, азыр деле учугу үзүлбөй уланып отурган стилизация, же стилдештирүү деген адабий кубулушту анчейин эске алышпагандыгы, олуттуу маани беришпегендиги болуп саналат» [6, 11-б.]. Ал өз оюн мындайча жыйынтыктайт: «...Казат Акматовдун романы адабий уурулукка жатпайт, ал ошондой эле адабияттагы

жаңы сөз да эмес, ал бар болгону – стилизация» [6, 13-б.]. Биз И. Акташтын пикири кыйла объективдүү жана калыс экендигин гана айта алабыз.

Стилизация туурасында мындай маалымат бар: **«Стилизация** – 1. Литературный стилистический прием умышленной имитации характерных особенностей чужой речевой манеры для достижения определенной художественной цели; 2. Родовая общность «двуплановых» (термин Ю.Н. Тынянова) художественных произведений, в которых, при полной самостоятельности и самоценности «плана содержания», «план выражения» представляет собой систему последовательных аллюзий на стиль чужого текста или группы текстов; 3. Литературный жанр некомических «двуплановых» произведений, в которых используются языковые приметы, характеризующие речевую манеру целого ряда стилистически однородных произведений (относящихся к отдельному жанру, к творчеству одного автора или представителей определенного литературного течения, к определенной историко-литературной эпохе)» [17, с. 1029]. Буга карасак, стилизация көркөм чыгармачылыктагы ыкма болуп эсептелет. Демек, К.Акматов С.Г. Хоскиндин «Үчүнчү көз» чыгармасындагы маалыматтарды стилдештирип, өз романынын архитектуралык үчүн көркөм ыкма катары ыктуу пайдаланган.

Жогорку пикирибизди далилдөө жана салыштыруу иретинде эки чыгармадан бир катар мисалдарды келтире кетелик.

«Третий глаз» чыгармасынан: «Сделай сорок шагов назад и сиди на земле в позе созерцателя до нового распоряжения. И не вздумай шелохнуться!» [16, с. 26].

«Архат» романынан: «Дарбазадан ары кырк кадам аттап барып малдаш уруп, «Лотос» порумунда храмды карап жерге отургунуң. Эки жакка алаксып же туруп кетсең анда храмга экинчи жолобойсуң. Былк этпей күнү-түнү отур» [4, 55-б.].

«Третий глаз» чыгармасынан: «Шло время, и снова ныли суставы, и снова я не смел шевельнуться. Одно малейшее движение – и меня вышибут за ворота, а идти мне некуда. Отец совершенно четко дал понять, что если меня не примут в монастыре, то и домой он меня не пустит. Маленькими группами из различных помещений выходили монахи, занятые своими загадочными делами. По территории монастыря сновали мальчишки, иногда ударом ноги швыряя в мою сторону кучу пыли и мелких камешков, а иногда отпуская по моему адресу ехидное словцо. Поскольку я ни на что не отвечал, они скоро оставляли меня в покое и уходили на поиски более обидных жертв» [16, с. 27].

«Архат» романынан: «Адилет көз алдындагы көрүнүшкө алаксыт, бирок ошого болбой тизелери, муундары кайрадан сыздап, кайрадан денеси уюп зылыт. Күн көтөрүлгөн кезде храмдын дарбазасы улам-улам ачылып топ-тобу менен монахтар кайдадыр жөө кетип жатышты. Аңгыча Адилет курдуу балдар кубалашып, түртүшүп тебишип, бериде соксоюп жалгыз отурган чоочунга кум-таш ыргытышып, бейбаштанып, түшүнүксүз тилде сөгүп да кетип атышты» [4, 58-б.].

«Третий глаз» чыгармасынан: «Лучше всего мне умереть сегодня ночью, - подумал я. - Все равно больше я не вынесу» [16, с. 28].

«Архат» романынан: «Күн батып, күүгүм кирген ченде Адилет кунарсыз ойго батып, а түгүл «бүгүн түнү өлүп каламбы» деп шектене баштады» [4, 61-б.].

Ушул мисалдар даана көрсөткөндөй, К.Акматов өз романы үчүн башка бир автордун адабий туундусун негиз катары алганы чындык. Бул жагдай анын романында стилизациянын көрүнүштөрү бардыгын ачыктап, айгинелеп турат.

Корутунду. Жогоруда аткарылган адабияттарга серепке жана талкуулоого таяна келип, макаланын соңунда төмөнкүдөй корутунду жасоого болот:

1. Англис жазуучусу С.Г. Хоскиндин «Үчүнчү көз» аттуу чыгармасы адабий мистификациянын туундусу болуп саналат;

2. Ал эми кыргыз калемгери Казат Акматовдун «Архат» романынын негизине «Үчүнчү көз» чыгармасынын сюжеттик окуялары салынган;

3. «Архат» романына берилген бийик баалар да, анын авторун плагиаторлукка айыптоо да жаңылыштык экендиги айдан ачык;

4. Чындыгында, К. Акматовдун «Архат» романында С.Г.Хоскиндин «Үчүнчү көз» чыгармасын стилдештирүүнүн көрүнүштөрү орун алгандыгын белгилей алабыз.

Алкыштар. Сирил Генри Хоскиндин (Лобсанг Рампанын) «Үчүнчү көз» чыгармасын жана Казат Акматовдун «Архат» романын салыштырма-тарыхый, салыштырма-типологиялык аспектте баалоого чыйыр салган объективдүү макалалары үчүн издөөчү Исмет Акташка алкыш айтабыз.

Адабияттар:

1. Айтматов Ч. Кыргыз адабиятындагы жаңы сөз // Адабий Алаато, сентябрь, 2006.
2. Акбаров А. Жазуучу Казат Акматов 70 жашта улуттун туусун көтөрүп... // Жаңы ордо, 28-октябрь, 2012.
3. Акматалиев А.К. Акматов он төртүнчү теманы ача алдыбы?! // Кутбилим, 6-апрель, 2007.
4. Акматов К. Чыгармалар жыйнагынын жети томдугу. III том. Архат. - Б.: Турар, 2012. - 528 б.

5. Акташ И. «Архат» романын салыштырма-типологиялык негизде изилдөө зарылчылыгы тууралуу // С.Нааматов атындагы НМУнун Жарчысы, №2, 2018, 4-9-б.
6. Акташ И. «Архат» романы адабий стилизациянын көрүнүшү катары. / С.Нааматов ат. НМУнун Жарчысы, №2, 2018, 9-13-б.
7. Асаналиев К. Бийлик жана адилеттик. / Адабий Алатоо, ноябрь, 2006.
9. Бакашова Ж. Кыргызская литература сегодня // Китепте: К. Акматов. Чыгармаларынын 7 томдон турган жыйнагы, 6-том. - Б.: Турар, 2012. - 16-24-бб.
10. Дөкөнбаев Д. «Архат» гибрид роман // Эл сөзү, № 13, 29-сентябрь, 2009.
11. Дэш М. Таинственные феномены. - М.: Вече, 2001. - 400 с.
12. Жусуев С. Акматовдун «Архаты» // Китепте: К.Акматов. Чыгармаларынын 7 томдон турган жыйнагы, 6-том. - Б.: Турар, 2012. 207-210-б.
13. Жусупов К. Рух насыяты // Эркин-Тоо, 23-октябрь, 2012.
14. Казакова Н. «Архат» адамзатты акыл-эске чакырат // Адабий Алатоо, 25-ноябрь, 2008.
15. Мазуркевич С. Лобсанг Рампа - мудрец или аферист? // <http://www.vostokolyub.info/rossyip-slov/stati/lobsang-rampa-mudrets-ili-aferist.htm>
16. Лайлиева И. Эволюция романа К. Акматова: от реализма к постмодернизму // Китепте: К. Акматов. Чыгармаларынын 7 томдон турган жыйнагы, 6-том. - Б., 2012. 270-290-бб.
17. Лобсанг Рампа, Третий глаз. Пер. с англ. - К.: «София», 2000. - 192 с.
18. Литературная энциклопедия терминов и понятий. - М.: НПК «Интелвак», 2001. – 1600 с.
19. Соловьев В. Не верь глазам своим... или верь? // <https://baltnews.ee/authors/20150107/1013489322.html>
20. Эралиев С. Кыргыз адабиятындагы зор жаңылык // Кыргыз туусу, 8-10-июль, 2008.
21. Эркебаев А. Руханият жана «Архат» // Кыргыз Туусу, 1-4-июнь, 2007.